

SUSZTA LAURA

***Denesuline* őslakos kultúra és vallás – Samuel Hearne (1745–1792) útleírása alapján. Bevezetés és forrásközlés**

Bevezetés

Az északnyugati átjáró azon mítoszát, mely szerint a Hudson-öböl összeköttetésben állna a Csendes-óceánnal, Samuel Hearne kanadai angol utazó (1745–1792) cáfolja meg véglegesen 1772-ben, amikor a Hudson-öböltől elindulva gyalogosan eljut a Jeges-tengerig. Ennek ellenére neve és műve – *Journeys from Prince of Wales's Fort in Hudson's Bay to the Northern Ocean in the years 1769, 1770, 1771, 1772* (London: 1795), rövidebb és elterjedtebb címén: *Journey to the Northern Ocean* – kevesek számára cseng ismerősen. Mint könyve címéből is kiderül, nagyszabású vállalkozása közel négy évig tartott. Ezalatt az idő alatt három kísérletet tett, melyek közül az első kettő nem járt sikerrel. 1770 novemberében indult útnak harmadjára, leghosszabb, de sikeres „felfedező” útjára. Jelen tanulmány célja Hearne műve alapján bevezetést nyújtani az általa leírt *denesuline* őslakos nemzet anyagi kultúrájába, és jellemezni Hearne legfőbb adatközlője, az őslakos Matonabee alakját.

A szerzőről és művéről

Samuel Hearne korai éveiről nem sokat tudunk, mindössze annyit, ami a halála után jelent meg a *European Magazine and London Review* 1797 júniusi kiadásában.¹ A dél-angliai Portsmouth-ből hajózott ki mindössze 11 évesen. Néhány évvel később csatlakozott a Hudson's Bay Company-hoz, ahol hamar kitűnt kalandvágyával. Így került a Prince of Wales-erődbe, ahol inukokkal (eszkimókkal) kereskedett, főleg szőrmeben.²

Lelkesedésének köszönhette, hogy Moses Norton, az erőd kormányzója őt választotta ki egy őslakosok kíséretében megteendő felfedezőútra a nyugatra fekvő, ismeretlen területekre. A felfedezőút célja rézlelőhelyek feltárása volt.³ Hearne ekkor mindössze 24 éves volt.

A felfedező háromszor kísérelte meg elérni a Coppermine folyót – melynek létezéséről az őslakóktól szereztek tudomást. Az első két út igen rövidre sikeredett, s

¹ J. B. TYRRELL (ed.): Samuel Hearne: *A Journey from Prince of Wales's Fort in Hudson's Bay to the Northern Ocean in the Years 1769, 1770, 1771, 1772*. New Edition with Introduction, Notes, and Illustrations. Toronto, Champlain Society, 1922.

² SAMUEL HEARNE: *A Journey to the Northern Ocean*. Foreword by Ken McGoogan. Canada, Touchwood Edition, 2007, xvii.

³ Uo. 3.

nem volt eredményes. Ez azonban nem szegte kedvét sem neki, sem pedig az erőd parancsnokának, aki harmadjára is útnak indított egy csapatot, hogy felderítsék, van-e hajózható átvjáró és réz az északnyugati irányban. Hearne e harmadik, sikeres utazása volt egyben a leghosszabb is: 1770. november végétől 1772. június végéig tartott, ezért erről írta a legrészletesebb beszámolót. Útitársa és vezetője a második útja során megismert őslakos Matonabee volt, aki maga is neves személy volt. Hearne pontos útvonalterv nélkül, spekuláció alapján indult útnak, így ez szigorú értelemben nem volt feltáró expedíció, hiszen nagymértékben ki volt szolgáltatva Matonabee döntéseinek, aminek következtében útvonala még mindig kérdéses.⁴ Hearne csatlódására a Coppermine folyó nem kínált valódi kereskedelmi kilátásokat: rezet csak kis mennyiségben találtak, és a folyó kenuval szinte járhatatlan volt. De Hearne az északi partvidéken elérte a Sarki-óceánt, kizárva minden lehetőséget arra, hogy a Hudson-öböl nyugati partjáról északi irányban el lehet jutni a Csendes-óceánhoz.⁵

Ez a kaland mégis meghozta számára a sikert: 1776-ban kinevezték az erőd parancsnokának, és meg is házasodott. A siker azonban nem tartott sokáig: a franciák, élükön a kétes hírű Comte La Perouse-zal (1741–1788),⁶ 1782-ben megtámadták az erődöt, és Hearne az ott tartózkodók védelme végett harc nélkül feladta azt. Hírnevén akkor esett az első csorba, amikor La Perouse-zal biztonsága érdekében megállapodást kötve, a hajóját visszakormányozta egészen Londonig. Bár mindent megtett, hogy minél előbb visszatérhessen az erődbe, mégis mire ez lehetséges lett, feleségén, aki éhen halt, és barátján, Matonabee-n, aki felakasztotta magát, már nem tudott segíteni. Ezek után döntött úgy, hogy végleg visszatér Londonba. 1792-ben halt meg skorbutban.⁷

Élete főművének tartotta kéziratát,⁸ és 1787-től, a végleges londoni visszatérése után fő feladatának tekintette annak kiadását. Bruce Greenfield szerint csak a hírnév vágya hajtotta, és az, hogy a felfedező tipikus képét alakítsa ki magáról⁹ – ennek azonban ellentmond az, hogy Hearne Londonban még a Hudson's Bay Company irattárába is engedélyt kért kutatni tehát valójában ténylegesen el akart mélyedni a témájában.¹⁰

⁴ Lásd: June HELM: „Matonabee's Map.” *Arctic Anthropology*, 2, 1989/26. 28–47; illetve W. A. FULLER: „Samuel Hearne's Track: Some Obscurities Clarified.” *Arctic*, 3, 1999/52, 257–271.

⁵ HEARNE: i. m. 53–202.

⁶ Francia felfedező, tengerésztiszt. Harcolt a Hétéves Háborúban, az Amerikai Függetlenségi Háborúban a britek ellen. 1788-ban a Csendes-óceánon tűnt el, ahol épp James Cook felfedezéseit pontosította. A jelenlegi álláspont szerint a felfedezőúton résztvevő mindkét hajó zátonyra futott Vanikoro korallzátonyain.

⁷ HEARNE: i. m. xii–xiv.

⁸ Ken MCGOOGAN: *Ancient Mariner. The Arctic Adventures of Samuel Hearne, the Sailor who Inspired Coleridge's Masterpiece*, New York, Carroll & Graf Published, 2004, 235.

⁹ Bruce GREENFIELD: „The Idea of Discovery as a Source of Narrative Structure in Samuel Hearne's 'Journey to the Northern Ocean.'” In: *Early American Literature*, 3, 1986/1987/21, 189–209, 191: „Moreover, Hearne himself was anxious to fulfill the role of discoverer in such a way as to win the approval of his contemporaries, and one often feels that he wished his experiences had been more in harmony with the current myths of discovery.”

¹⁰ MCGOOGAN i. m. 144.

Korábbi beteges állapotai Londonban is utolérték, és 1792-ben, amikor észlelte állapotának gyors romlását, intézkedni kezdett. Bár útinaplója kéziratos formában már az 1780-as évektől létezett, a Hudson's Bay Company nem siette el kiadását. Hearne – William Wales segítségével – Andrew Strahan jeles kiadóval kötött szerződést művének kiadására. De hiába volt a sietség, mivel 1792 novemberében, könyvének megjelenése előtt Hearne elhalálozott.¹¹

A mű kiadásának késleltetése még Hearne francia fogságára vezethető vissza, pontosabban a Compté La Perouse-zal kötött megállapodására. Ennek a híre ugyanis eljutott Londonig, s szerzőnket hiába támogatták neves emberek, mint William Wales matematikus és Dr. John Douglas, a Szent Pál Katedrális kanonokja, hírnevén ezzel a szövetséggel csorba esett.¹²

A Hudson's Bay Company oldaláról azonban más is lehetett a késedelem oka. Hearne hiába jegyezte fel és publikálta művét, felfedezéseit így sem fogadták el egyhangúlag. Alexander Dalrymple 1789-ben publikálta *Memoir of a Map of the Lands around the North Pole* című művét, amely megkérdőjelezte Hearne munkásságát.¹³ Hearne felfedezése gyakorlatilag kizárta a Hudson-öböltől vagy az Északi-sarkkör-től délre eső észak-amerikai vízi utak átjárhatóságát, bár néhány elméleti földrajz-kutató továbbra is kitartóan állította, hogy léteznie kell egy ilyen átjárónak.¹⁴ Ha mást nem is ért el, Dalrymple gondoskodott arról, hogy az északnyugati átjáró kérdése továbbra is a köztudatban maradjon.¹⁵

Hearne műve végül 1795-ben, a Hudson's Bay Company engedélyével jelent meg A Strahan kiadásában, kis formátumban, mely 502 oldalt, 5 térképet és négy teljes oldalnyi illusztrációt tartalmazott. Fogadtatása hatalmas siker volt. 1796-ban Írországból is megjelent, hollandul 1798-ban, majd egy évre rá franciául.¹⁶

Bár a könyv tartalmát és szerzőjének jellemét támadták már a megjelenés előtt és közvetlenül azután is, az első igazi támadás csak 1836-ban érte. George Back művében, a *Narrative of the Arctic Land Expedition to the Mouth of the Great Fish River*ben egy egész fejezetet – „Digression Concerning Hearne's Route” – szentel annak, hogy megvizsgálja és kritizálja Hearne utazását. Leginkább pontosságát és hitelességét próbálja meg cáfolni, abban a hitben, hogy a művet valaki erősen megszerkesztette – jelesül Dr. John Douglas.¹⁷

¹¹ HEARNE i. m. xvii.

¹² Uo. xiii.

¹³ Alexander DALRYMPLE: *Memoir of a Map of the Lands around the North Pole*. London, Printed by George Bigg, 1789, 7–8. A rövid mű egészében térképeket vet össze azzal a közvetett szándékkal, hogy Hearne felfedezését megcáfolja.

¹⁴ Alan DAY: *Historical Dictionary of the Discovery and Exploration of the Northwest Passage*. Oxford, Scarecrow Press, 2006, 58.

¹⁵ Uo. 66.

¹⁶ HEARNE i. m. xviii.

¹⁷ George BACK: *Narrative of the Arctic Land Expedition to the Mouth of the Great Fish River along the Shores of the Arctic Ocean in the years 1833, 1834, and 1835*. London, John Murray, 1836, 144–155. A szerző így

Hearne könyve a megjelenése után a szépirodalom kategóriájába sorolódott, aminek okát Ian Maclaren abban látja, hogy nem sokkal később adták ki Alexander Mackenzie *Voyages from Montreal through the Continent of North America to the Frozen and Pacific Oceans in 1789 and 1793* (1801) című munkáját, amely a kritikusok véleménye szerint sokkal érzékletesebben írta le az utazást és az úti nehézségeket.¹⁸ Az ez idő tájt elterjedt nézet szerint útleírásnak azt lehetett tekinteni, ami a tájat is bemutatja, így a kiadó és a kritikusok úgy ítélték meg, hogy a közel egy időben megjelenő két mű közül Mackenzie kötete tartozik az utóbbi kategóriába, és nem Hearne-é. Ennek következtében szerzőnk művét újra kellett definiálni, így került át a szépirodalmi kategóriába.¹⁹

Hearne műve nemcsak a felfedezéstörténethez ad hozzá, hanem az irodalomtörténethez is, méghozzá több módon. Londonban Hearne gyakran látogatta a Christ's Hospital, amely bentlakásos fiúiskola volt. Ennek az iskolának éppen ebben az időben volt diákja Samuel Taylor Coleridge – a későbbi romantikus költő –, aki elbűvölve hallgatta Hearne történeteit, és saját példánnyal is rendelkezett művéből.²⁰

A denesuline nemzet

Samuel Hearne három indián csoportot különböztet meg úti beszámolóiban. A kezdeti időszakban e három az „északi,” a „déli” és a „bázis”-csoport, valamint később Mattonabee életrajzában megemlíti egy negyedik csoportot is. A „déli” indiánokat a *cree* őslakos nemzet egy törzsének, míg a „északi” indiánokat *chipewyan* – émikus terminussal *denesuline* – őslakóknak tartja. Az utolsó csoport pedig azokat az őslakókat jelöli – véleményem szerint – vegyesen, akik a Prince Edward Fort állandó dolgozói voltak. Erre a következtetésre jut Ken McGoogan is, jóllehet Hearne szerint csak a *denesuline* indiánokat takarta ez a kifejezés.²¹

A *denesuline* nemzet a *dené* népcsoport tagja, akik Kanada északi és sarkvidéki régióit lakják.²² Bár a *denesuline* szó nem *dené* kifejezés, az őslakók önmagukra is ezzel a szóval utalnak, melynek többes számát nem ismerik, sőt nem is használják.²³

Amikor Hearne olvasója értesült erről a nemzetről, azok éppen egy nagy vándorlási hullámban voltak – a ma elfogadott nézett szerint. A Seal-folyótól folyamatosan

..... fogalmaz a 155. oldalon: „An instance of error originating in this practice occurs in Hearne's book, which shows that the author was not always at the editor's elbow.”

¹⁸ W. Kaye LAMB ed.: *Alexander Mackenzie. The Journals and Letters of Sir Alexander Mackenzie*. Cambridge, Cambridge University Press, for the Hakluyt Society, 1970, vii.

¹⁹ Ian S. MACLAREN: „Samuel Hearne & The Landscape of Discovery.” In: *Documenting the Landscape / Notes on Sinclair Ross*. Special issue of Canadian Literature 103, Winter 1984, 27–28.

²⁰ HEARNE i. m. xvi–xvii.

²¹ Uo. x.

²² S. Harp SHARP: *Loon: Memory, Meaning and Memory and Reality in a Northern Dene Community*. Lincoln and London, University of Nebraska Press, 2001, xvii.

²³ Uo. xv; Eung-Do COOK: *A grammar of Dëne Sųliné (Denesuline)*. Algonquian and Iroquoian linguistics 17, Winnipeg, Algonquian and Iroquoian Linguistics, 2004, xxi.

északabbra húzódtak, fel egészen a nagy tavakig – Great Slave és Great Bear –, és a 18. század második felében elérték a Coppermine- és a Churchill-folyókát.²⁴

Ez az őslakos nemzet az európaiak megjelenése előtt minden valószínűség szerint nomád vagy félnomád életet élhetett. Ezt támasztja alá a James Smith által megfogalmazott vándorlási elmélet is²⁵ – de Hearne korában is van arról említés, hogy annak ellenére, hogy bevételük nagy része már a szörmekereskedelemről állt, még mindig követték a szarvasok vándorlását a területen.²⁶

Hearne idejében, a 18. század második felében a nemzet egy része, de nem minden tagja még szorosan kötődött a Walesi Herceg Erődjének szörmete telepéhez, jöhet a Hudson's Bay Company célja 1749-től az őslakosok magukhoz láncolása volt, hogy azok még véletlenül se kezdjenek a franciáknak dolgozni.²⁷ A Társaság terve azonban nem volt teljes mértékben sikeres. Ebben azért lehetünk biztosak, mert bár Hearne mellett utazik egy *denesuline* csoport, akik lényegileg segítettek neki életben maradni, a szerző többször is említ olyan eseteket, ahol ugyanezen nemzet tagjai kirabolják őt,²⁸ vagy egyáltalán nem segítőkészek.²⁹

Leírásaihoz gyakran nem tartoznak magyarázatok, vagy csak nagyon rövid. Ez véleményem szerint két okra vezethető vissza. Hearne szubjektíven válogatott a témák között: ami nem ragadta meg a figyelmét, azzal nem foglalkozott. Másrészt Henry S. Sharp leírásából – aki több alkalommal hosszabb időt töltött el a *denesuline* tagjai között az 1969-től 1992-ig – tudjuk, hogy ezek az őslakók nem szívesen tűrik, ha a szokásaikról kérdezik őket, vagy interjút akarnak készíteni velük. A jegyzetek készítését eltűrik, ha azok titokban és kultúrájukat tisztelve készülnek,³⁰ de Samuel Hearne írása alapján ítélve ő ilyesmire valószínűleg nem kerített sort. Sharp tapasztalatait erősíti meg Jane-Guy Goulet is.³¹

Hearne művének tartalma

A kilencedik fejezet egyes részeit fordítottam, mely később, J. B. Tyrrell szerkesztése alatt a „Táj és az emberek” címet kapta. Ezt és a következő fejezetet – amely az élővilágról szól – Hearne már utólag, londoni tartózkodása alatt vetette papírra. A lefordított részek elsősorban a *denesuline* (*chipewyan*) nemzet általános leírását

²⁴ James G. E. SMITH: „Denesuline, Cree and Inuit Relations West of Hudson Bay, 1714-1955.” In: *Ethnohistory*, 2, 1981/28, 134.

²⁵ Uo.

²⁶ HEARNE i. m. 139.

²⁷ David Chan SMITH: „The Hudson's Bay Company, Social Legitimacy, and the Political Economy of Eighteenth-Century Empire.” In: *The William and Mary Quarterly*, 1, 2018/75, 76.

²⁸ HEARNE i. m. 45–46.

²⁹ Uo. 31–32.

³⁰ SHARP i. m. xix.

³¹ Jane-Guy GOULET: *Ways of Knowing: Experience, Knowledge, and Power among the Dene Tba*. Lincoln, University of Nebraska Press, 1998, 3–8.

tartalmazzák, illetve életben maradási stratégiáját ismertetik (vadászat, halászat, ételek elkészítése), valamint Matonabee életrajzát is közlöm.

Hearne általános jellemzéssel kezdi. Először azt említi, hogy e nemzet tetoválja az arcát. A tetoválásnak nagy hagyománya van az amerikai őslakosok körében,³² Antoinette B. Wallace szerint minden egyes vonásnak jelentése van.³³ Lars Kutak szerint pedig a tetoválásnak köze lehetett a nagykorúsághoz is ebben a régióban.³⁴ Ezt támasztja alá, hogy a nagyrészt európai közegben nevelkedett *Matonabee* arcán nem voltak ilyen vonalak.

Kanada boreális és sarkvidéki régióiban, ahol ezen őslakosok októbertől májusig élnek, a hőmérséklet nem emelkedik a fagypont fölé, és az év nagy részében a talaj állandóan fagyott (*permafrost*). A leghidegebb időszakban az átlaghőmérséklet -25 és -30°C között mozoghat, s az enyhébb hónapokban is csupán $+8$ és 10°C között.³⁵ A nemzetnek ilyen körülmények között kell megtalálnia a *modus vivendit*. A nyers és gyakran azonnal elfogyasztott ételek mellett étrendjükben jelen vannak a lassú tűzön szinte párologtatott ételek is. A mai és az akkori európai ember gyomrának befogadhatatlan ételek között megjelenik a még meg nem született állatkölyök (magzat) csakúgy, mint egy állat meg nem emésztett gyomortartalmának azon melegében történő elfogyasztásra ezen a zord vidéken. A leírás alapján ezeknél az ételeknél egyetlen kulcsszó körül zajlik az étkezés: túlélés. Sőt, Hearne útleírásaiban a kannibalizmus is szóba kerül. Állítja: nemegyszer találkozott olyan őslakóval, aki ehhez a szörnyű tethöz folyamodott. Ugyanakkor a rémtörténetekkel ellentétben ezek az őslakók egyáltalán nem élvezték ezen tettüket, sőt mosolyt soha többé nem lehetett az arcukon látni, és melankólia ült a tekintetükben. Bár ilyesmi nem történik meg Hearne utazásai során, de megemlíti, hogy egyesek megtagadták, hogy egy sátorban aludjanak az őslakókkal, abban a félelemben, hogy az éjszaka folyamán el lesznek fogyasztva.³⁶

A *denesuline* korábbi nomád életmódjából eredeztethető, hogy a szarvas még mindig nagyon fontos szerepet töltött be a táplálkozásukban, még ha vadászatuk nem is mindig volt sikeres. Vadászati stílusuk nem sok eltérést mutatott az őslakosoknál fellelhető csapdába hajtás technikájához képest. Bár a mindennapi életükben az íjakat lecseréltek löfegyverekre, a vadászat során az elsődleges fegyver

³² A. T. SINCLAIR: „Tattooing of the North American Indians.” In: *American Anthropologist* 3, 1909/11, 362–400.

³³ Antoinette B. WALLACE: „Native American Tattooing in the Protohistoric Southeast.” In: Aaron Deter-Wolf – Carol Diaz-Granados, (szerk.): *Drawing with Great Needles. Ancient Tattoo Traditions of North America*. Texas, University of Texas, 2013, 1.

³⁴ Lars KUTAK: „Tattoos, Totem Marks, and War Clubs Projecting Power through Visual Symbolism in Northern Woodlands Culture.” In: Aaron Deter-Wolf – Carol Diaz-Granados, (szerk.): *Drawing with great needles. Ancient Tattoo Traditions of North America*. Texas, University of Texas, 2013, 96.

³⁵ Az adatokat Kanada Kormányának hivatalos meteorológiai honlapjáról szereztem be. Egyes esetekben az adatok egészen 1840-ig mennek vissza, de többségük 1960-tól elérhető: canada.ca/en/services/environment/weather.html.

³⁶ HEARNE i. m. 43.

továbbra is a nyíl és az íj marad, csakis akkor vetettek be fegyvereket, amikor íjjal nem sikerült elejteni a vadat, és nagy szükségük volt az ételre.³⁷

Bizonyos helyzetekben nem válogatnak az elérhető táplálékforrások közül, de így is megfigyelhető, hogy egyes állatok – mint a jávorszarvas vagy a kisebb méretű állatok – gyomrát keserűnek találják annak természete vagy táplálkozása miatt. S bár Hearne megjegyzései pusztán saját megfigyelésein alapulnak, az a tény, hogy a *denesuline* őslakosok a leghidegebb időszakban sem fanyalodtak rá ezekre, azt mutatja, hogy máskor sem ették meg azokat.

Fordításom másik része Hearne harmadik útjának vezetője, Matonabee életrajza.³⁸ Ez a szöveg több szempontból is különleges. Először is Samuel Hearne oldaláról, aki kevés őslakost tartott egyenrangúnak az európaiakkal, nemhogy barátjának tekintette volna őket, vagy olyan magasztaló szavakat írt volna róluk, mint amilyeneket itt olvashatunk. Másodszor nem világos, hogy a „felfedezésekben” aktív szerepet betöltő többi őslakos teljes élettörténetét miért nem ismerjük meg a felfedező tollából – Hearne a jelek szerint ki akarta emelni Matonabbeet közülük, és rá akarta irányítani a figyelmet.

Matonabee Hearne általi kiválasztásának oka valószínűleg abban keresendő, hogy kevésbé volt „indián”, mint a többi őslakos. A lefordított szövegrészekből is kitűnik Hearne ezen előítélete, amely végigkísérte utazásai során, és londoni tartózkodása alatt is megmaradt.³⁹ Hearne születésétől kezdve haláláig leírja Matonabee élettörténetét oly módon, hogy még a jómódú európaiaknak fölébe is helyezi őt.

A Hearne által leírt életrajz valóssághűségét alátámasztja, hogy – az utazáson kívül – más esetekről is maradt feljegyzés a Hudson's Bay Company archívumában, így többek között arról, hogy 1758-ban az akkori erőd kormányzója, Ferdinand Jacobs tételbe vette, hogy két újabb „északi indián” érkezett.⁴⁰ Hearne írása alapján ítélve az egyik feltehetőleg maga Matonabee volt. De Hearne azon állítására is van bizonyíték, hogy a cserekereskedelem reményében Matonabee-t gyorsan kijelölték az *athabasca* és a *denesuline* nemzet közötti nagykövetnek.⁴¹ Matonabee feltehetőleg 1762 februárja környékén járhatott *athabasca* területen, ahonnan nyár vége felé térhetett vissza. Ezt támasztja alá Moses Norton 1763. augusztus 3-án kelt levele, amelyben hivatkozott ama „férfiakkal” folytatott beszélgetésére, akiket „Matunappa hozott valamikor az előző évben.”⁴²

A Coppermine-folyó megtalálása nemcsak Hearne számára hozta el a sikert, hanem a visszatérésük után Moses Norton, az erőd kormányzója „minden északi indi-

³⁷ Uo. 213.

³⁸ Uo. 227–232.

³⁹ Példának okáért: HEARNE i. m. 204: „Bőrük puha, sima és fényes; tiszta ruházatba öltözve ugyanolyan mentesek a sértő szagoktól, mint bármelyik másik ember.”

⁴⁰ Hudson's Bay Company Archives, Fort Churchill Post Records, 28 September 1758, B42/A/52.

⁴¹ Hudson's Bay Company Archives, Fort Churchill Post Records, 1 August 1761, B42/A/55.

⁴² Hudson's Bay Company Archives, Fort Churchill Post Records, Moses Norton to Ferdinand Jacobs, 3 August 1763, B42/b/9.

án vezérének” választotta Matonabbee-t.⁴³ Srother Roberts szerint ez azt jelentheti, hogy Moses Norton és utódai is éppen annyira elismerték Matonabbee szerepét az expedícióban, mint amennyire Hearne nagyra tartotta őt. Roberts azt is mondja, hogy bár ez a cím nem jelentette az azonnali hatalmat az összes denesuline őslakos felett, Matonabbee remekül élt erőforrásaival, amelyek abból eredtek, hogy közel került a kormányzóhoz, és rendkívül jó kapcsolatot sikerült kiépítenie a *denesuline* nemzet és a Hudson’s Bay Company között.⁴⁴

Halála – mely Hearne szerint öngyilkosság volt, és Hearne francia fogsága alatt történt – jól kifejezi az adott kor erőviszonyait. Matonabbee teljes megélhetése, „hatalma” abból származott, hogy az erőd az angolok kezén volt. Azzal, hogy Hearne átadta a hatalmat, Matonabbee-t mindentől elvágta, és az őslakos teljes egzisztenciája egyetlen pillanat alatt eltűnt. Matonabbee halála pedig közvetlenül hat felesége és négy gyermeke halálát is okozta, akik azon a télen éhen haltak. Sajnos arról nincs információ, hogy ezt előre láthatta-e Hearne akkor, amikor minden harc nélkül átadta az erődöt.

Fordítási megjegyzések

Fordításom a legújabb kiadás – Samuel HEARNE: *A Journey to the Northern Ocean*. Foreword by Ken McGoogan. Canada: Touchwood Edition, 2007 – alapján készült a következő oldalakról: 204, 209–211, 212–213, 215–216 és 227–232, valamint az ezekhez tartozó lábjegyzetokről. A 2007-es kiadás megegyezik az eredeti kiadás (1795) szövegével és annak központozásával. Az egyetlen különbség az, hogy a 2007-es szöveg átvette J. B Tyrrel 1911-es kiadásának szerkesztői fejezetcímeit.

A csillaggal jelölt lábjegyzetek a szerző eredeti lábjegyzeteit jelzik, a szokásos lábjegyzetek magyarázatul szolgálnak. A fordítói betoldások csúcsos zárójelek <> között szerepelnek, a fontosabb eredeti terminusok szögletes zárójelben [].

Konklúzió

Samuel Hearne az észak-kanadai „felfedezéstörténet” egyik kiemelkedő, 18. századi alakja, akinek öröksége nem kisebb, mint az északnyugati átjáróról való egyik elképzelés megcáfolása és a Coppermine folyó feltérképezése. Műve – *Journey to the North Ocean* – azonban már saját korábban is alulértékelt és támadott volt, és csak nehezen került kiadásra.

Leírása ennek ellenére értékes jellemzést nyújt a helyi őslakosokról és azok életviteléről. Bevezető tanulmányom elsősorban arra koncentrált, hogyan jutott táplá-

⁴³ Hudson’s Bay Company Archives, Fort Churchill Post Records, 30 June 1772, B. 42/a/83.

⁴⁴ Srother ROBERTS: „The life and death of Matonabbee: fur trade and leadership among the Denesuline, 1736–1782.” In: *Manitoba History*, 55, 200, 14–15.

lékhoz a *denesuline* nemzet a zord körülmények közepette, és hogyan étkezett. Másrészt annak az őslakosnak az életrajzát ismerttettem vázlatosan, aki Hearne mellett az utazás másik főszereplője volt.

SAMUEL HEARNE

*Utazások a Hudson-öbölí Walesi Herceg-Erődtől az északi óceánhoz
az 1769., 1770., 1771. és 1772. években*

IX. fejezet (részletek)

*A táj és az emberek.*⁴⁵

*Az északi indiánok rövid leírása, valamint további beszámoló
a területükről, termékeikről, szokásaikról stb.*

Az északi őslakók [*Northern Indians*] termetre általában a középmeret felett vannak; arányosak, erősek és robusztusak, de nem testesek. Nem rendelkeznek azzal a testi aktivitással és lelki élénkséggel, amellyel olyan gyakran találkozhatunk a többi indián törzsnél, akik a Hudson-öböl nyugati partján élnek.

Arcszínük kissé rézárnyalatú, inkább a sárgásbarna felé hajlik; hajuk, akárcsak az összes többi törzsnek Indiában [*in India*], fekete, erős és egyenes.* A férfiak közül kevésnek van szakálla; ez ritkán jelenik meg a középső életkor elérése előtt, és mennyisége még akkor sem egyenlő azzal, ami általában az európaiak arcán megfigyelhető; az a kevés azonban, amivel rendelkeznek, rendkívül erős és merev. Néhányuk csak csekély erőfeszítést tesz a szakáll kitépésére, bár a szakállt nagyon illetlennek tekintik; és azoknak, akik kitépkedik, nincs más módszerük, minthogy az ujjuk és egy tompa kés pengéje közé fogva gyökerestül kihúzzák. Egyik nemnek sincs szőrzete a hónalj alatt, és nagyon kevés a test bármely más részén, különösen a nőknél; de azon a helyen, ahová a Természet ülteti a szőrzetet, sohasem láttam, hogy megpróbálták volna kitépni.

Arcvonásaik különlegesen, és különböznek az összes többi törzstől ezeken a területeken, mert nagyon alacsony a homlokuk, kicsi a szemük, magas az arccsontjuk, orruk római, orcájuk telt, és általában hosszú, széles álluk van. Bár mindkét nemből csak néhányan mentesülnek ezen általános jellemzők alól, a Természet azonban szigorúbbnak tartja ezeket a nők körében, mivel az ő körükben ritkább

⁴⁵ A fejezetcímet Tyrrell adta az 1911-es kiadáshoz. A hosszabb alcím Hearne eredeti címe.

* Láttam több olyan déli indián férfit, akik közel hat láb magasak voltak, és a hajuk egyetlen tincsét őrizték meg, amelyet, ha leeresztették, a talajon húztak, miközben mentek. Ezt azonban csak ritkán lehet látni; és néhányan azt gyanították, hogy ez álhaj; de közülük többnek megvizsgáltam a haját, és valódinak találtam.

a variáció, mint a férfiaknál. Bőrük puha, sima és fényes; s tiszta ruházatba öltözve ugyanolyan mentesek a sértő szagoktól, mint bármelyik másik ember.

Az északi indiánok minden törzsénél, valamint a rézindiánoknál és a kutyabor-dájú indiánoknál⁴⁶ [*Copper and Dog-ribbed Indians*] mindkét orcán három vagy négy párhuzamos fekete vonás van, melyet ár vagy tű bőr alá juttatásával, majd kihúzásával és porrá őrölt szén azonnali sebbe dörzsölésével hoznak létre.

[...]

Ezek a szegény emberek a glóbusz olyan ellenséges területén élnek, hogy ha nem tudnak tüzet rakni, akkor gyakran kénytelenek az ételüket teljesen nyersen elfogyasztani, különösen a nyári időszakban, amikor a pusztá vidéket [*barren ground*] járják, de a korai megszokás és a rendszeres szükséglet ezt a gyakorlatot annyira hétköznapivá teszi számukra, hogy egyáltalán nem okoz kellemetlenséget nekik, illetve a legcsekélyebb mértékben sem találják taszítónak; úgyhogy gyakran szándékosan választják ezt az elfogyasztási módot, és pedig különösen halétel esetében; mert amikor úgy tesznek, mintha megfűszereznék, akkor is csak ritkán melegítik át. Gyakran voltam része olyan társaságnak, mely egy frissen megölt szarvas körül ült, és segített a csontok letisztításában, és azt gondoltam, hogy a nyers agyvelő és sok más rész rendkívül jó; bármennyire furcsának is tűnik, ugyanezt a jelzőt kell alkalmaznom a félig nyers halra is: még ma is előnyben részesítem a pisztrángot, a lazacot és a barna marénát [*brown tittameg*] úgy,⁴⁷ hogy nincs a csontig átmelegítve.

Ezeknek az indiánoknak a szélsőséges szegénysége általában nem teszi lehetővé, hogy akár csak a felük is rézkannát vásároljon a Társaságtól; úgyhogy továbbra is fenn kell tartaniuk az eredeti főzési módszerüket nyírfahéjból készült, nagy álló edények révén. Mivel ezek az edények nem tűzállók, az indiánok a probléma elhárítása érdekében köveket melegítenek vörösen izzóra, és a vízbe rakják azokat, aminek hatására az hamarosan felforr; és a forró kövek állandó cserélgetésével addig folytatják e folyamatot, ameddig szükséges. Bár ez a főzési módszer nagyon gyors, van egy nagy hátránya: az így készült ételekben sok a homok; mert az így felmelegített, majd vízbe merített kövek nemcsak darabokra repednek, hanem sok közülük – durva szemcsés jellegű lévén – a vízforraló edényben sok apró kavicszá esik szét, amelyek elkerülhetetlenül a főtt ételbe kerülnek. Ezenkívül az étel elkészítésére számos más módszerük is van, például madzagon sütve, roston sütve stb. de ezeket nem szükséges tovább részleteznem.

Közöttük, valamint az összes többi indián törzs között, mind az északi, mind a déli részekben a legfigyelemreméltóbb étel a vér, elkeverve a félig emésztett étellel, amelyet a szarvas gyomrában vagy oltógyomrában [*paunch*] találnak, és elegendő mennyiségű vízzel felforraltatnak, hogy borsóleveles sűrűségű legyen. Egy kevés zsírt és finom húsdarabot is felaprítanak, és hozzáfőzik. Annak érdekében, hogy ez az

⁴⁶ Samuel Hearne valószínűsíthetően a *tlicho* indiánokra utal, a *dené* nemzet egyik csoportjára.

⁴⁷ A *tittameg* kifejezésnek egyetlen hivatkozása Samuel Hearne műve; 'maréna' jelentésben itt: Henry W. FOWLER – Francis HARPER: *Fishes of the Nueltin Lake Expedition*, Keewatin, 1947. In: *Proceedings of the Academy of Natural Sciences of Philadelphia*, 1948/100, 166.

étel ízletesebbé váljon, az az eljárásuk, hogy a vért összekeverik a gyomor tartalmával az oltógyomorban, és több napig a tűz heve és füstje fölé akasztják; amitől az egész tömeg erjedni kezd, és olyan kellemes savanykás ízt ad neki, hogy minden előítéletük ellenére talán még a legkényesebb ízlésűek is megennék. Igaz, hogy néhány érzékeny gyomrú embert nem lenne könnyű rávenni arra, hogy egyen ebből az ételből, különösen, ha látták, hogyan készül; mert a belefőzött zsír nagy részét a férfiak és a fiúk először megrágják, hogy szétbontsák a zsírt tartalmazó gömböcskéket; miáltal a teljes zsírmennyiség kiforr, és összekeveredik a húslevessel; míg ha hagynák, hogy úgy maradjon, ahogyan a kés alól jön, akkor darabos maradna, mint a faggyú. Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy nagyon vigyáznak arra, hogy se a rossz fogú idős embereknek, sem pedig a kisgyermeknek semmi közük ne legyen az étel elkészítéséhez. El kell ismernem, hogy eleinte meglehetősen félénken vettem részt ebben a szörnyűségben, de amikor eléggé meggyőződtem megfigyelésem helyességéről, már nem voltak aggályaim, hanem mindig rendkívül jónak tartottam ezt az ételt.

A szarvas mellett semmilyen más nagyállat gyomrát nem eszik meg a Hudson-öböl környékén élő indiánok. Télen, amikor a szarvas finom fehér mohával táplálkozik, gyomrának tartalmát annyira tisztelik, hogy – gyakran láttam – körbeülik ott, ahol megölték, és azon melegében esznek oltógyomrából. Nyáron a szarvas durvább táplálékot fogyaszt, ilyenkor ez az étel, ha megérdemli ezt a megnevezést, kevésbé kíváncsú.

A kis borjak, őzborjak, hódok stb. anyjuk hasából kivéve a legfinomabb ételeknek számítanak; és nem én vagyok az egyetlen európai, aki szívesen kijelenti, hogy ezek a legfinomabb csemegék, amik egyáltalán ehetők. Sok úriember, akik velem szolgáltak Churchillben, valamint a York Erődben⁴⁸ és a belföldi településeken, határozottan egyetért velem abban, hogy ha valaki le tudta győzni előítéleteit annyira, hogy megkóstolta a fiatal állatot, akkor rögtön túlságosan is megkedvelte azt; és ugyanez mondható el a tojásban lévő fiatal libákról, kacsákról stb. Az északi településeken valójában szinte közmondássá vált, hogy aki meg akarja tudni, mi a jó, annak az indiánokkal kell élnie.

[...]

Rendkívül szeretik a bölényt, a jávorszarvas, a szarvas stb. méhét is, amit lelkesen elfogyasztanak mosás vagy bármilyen más eljárás nélkül, csak a tartalmát ürítik ki. Nem szükséges részleteznünk, hogy ez mennyire undorító a nagyobb állatok esetében, különösen ha már egy ideje vemhesek; és mégis ismerek néhány embert a Társaság szolgálatában, aki rendkívül szereti ezt az ételt, bár én nem tartozom közéjük. A hód- és a szarvasméh elég jó, de a jávorszarvasé és a bölényé nagyon bűdös, és valóban undorító.*

⁴⁸ A Hudson's Bay Company egy másik szőrmetelepe.

* E leírhatatlan étel elkészítésének indián módszere az, hogy a mocskos tasakot egy rúdra kötik közvetlenül a tűz fölött, amelynek füstje, mondják, sokkal javít az ízén, mivel elveszi eredeti ízét; és ha valamennyit meg akarnak sütni belőle, akkor levágnak egy nagy szeletet, mintha csak pacal lenne,

Az északi indiánok, akik a teleppel kereskednek, valamint az egész rézindián törzs az egész nyarat a pusztá vidéken töltik, ahol általában rengeteg szarvast találunk; s néhány folyóban és tóban nagyon sok finom halat lelnek.

Bár eredeti fegyverük az íj és a nyíl, ezek kevés hasznót hajtanak a löfegyverek bevezetése óta, kivéve szarvasok megölésénél, amikor azok a fogadásukra készített keskeny átjárón átmennek vagy átfutnak, ahol több indián elrejtőzött. Ez a vadászati módszer csak nyáron és a pusztá vidéken lehetséges, ahol messzire lehet látni, nagy távolságról megláthatják a szarvascsordát, felfedezhetik a környék adottságait, s meg tudják tenni az összes szükséges intézkedést avégett, hogy átvezethessék őket a keskeny átjárókon. Ezt a vadászati módszert a következő módon hajtják végre.

Amikor az indiánok egy szarvascsordát látnak, és íjakkal és nyilakkal szándékoznak levadászni az állatokat, akkor megfigyelik, hogy a szél milyen irányból fúj, és mindig a széllal szembeni oldalra helyezkednek, félve attól, hogy a szarvas szagukat veszi. A következő dolog, amire odafigyelnek, hogy megfelelő helyet keresnek, elrejtendő a lövésre kijelöltek. Amikor ez megtörtént, két sorba állítanak egy nagy köteg botot (a nagy puskavesszőkhöz hasonlókat), melyeket egész nyáron magukkal hordoznak erre célra, hogy egy nagyon hegyes szög két oldalát formázzák, majd elhelyezik őket egymástól tizenöt vagy húsz yard távolságra. Amikor ezzel elkészültek, a nők és a fiúk két csapatra válnak, kétoldalt körbemennek, amíg a szarvasok háta mögé nem kerülnek félhold formában, és előrehajták a szarvasokat. Mindegyik botra egy kis zászló, pontosabban függő van erősítve, amit a szél könnyedén lenget ide-oda, és minden bot tetejére egy csomó mohát tapasztanak, így szegény, félénk szarvasok valószínűleg emberekből álló sorfalnak vélik a botokat, és általában egyenesen előreszaladnak a két botsor közt, éppen a várakozó indiánok közé, akik kis, körkörös kerítések mögött rejtőztek, melyek laza kövekből, mohából stb. épültek. Amikor a szarvasok nagyon közel érnek, az indiánok felállnak és lőnek; de

és néhány percig főzik; de az anyaméh belsejét borító sok nagy csomó utálatossá teszi azt. Ezeket a csomókat ugyanúgy nem lehet megfosztani a nedvességtől, mint az élő angolna bőrét; de megfőzve mind formájukban, mind színükben nagyon hasonlítanak a tojássárgájához, és az őslakosok így is nevezik őket, és ugyanolyan lelkesen fogyasztják.

A bölény pacalja rendkívül jó, és az indián főzési módja jócskán meghaladja az Európában alkalmazott módszert. Ha tehetik, hideg vízben elfogadhatóan tisztára mossák, megtisztítják a hólyagoktól, és csak fél vagy háromnegyed órán át főzik; ez idő alatt eléggé megfő az étkezéshez; és bár jóval keményebb, mint ahogy Angliában készítik, ám az íz szempontjából rendkívül kellemes, és bizonyosan sokkal táplálóbb, mint az a pacal, amit a forró vízben sokáig áztattak és dörzsöltek, majd tíz vagy tizenkét órán át főztek.

A kisebb gyomor vagy – mint egyesek hívják – az előgyomor a bölény, jávorszarvas vagy szarvas esetében általában nyersen kerül elfogyasztásra, és nagyon jó; de a jávorszarvasé rendkívül keserű táplálkozása miatt, hacsak jól meg nem mossák.

A jávorszarvas és a bölény veséjét a déli indiánok általában nyersen fogyasztják, mert amint megölnek egy ilyen vadállatot, a vadász felszakítja a hasát, benyúl a karjával, kitépi a vesét, és melegen megeszi, még mielőtt az állat teljesen meghalna. Időnként a szájukat a golyó ütötte lyukhoz teszik, és kiszívják a vért; amiről azt mondják, hogy megszünteti a szomjat, és nagyon tápláló.

mivel a szarvasok általában teljes sebességgel haladnak át rajtuk, kevés indiánnak van ideje egynél több nyilat kilőni, kivéve, ha nagyon nagy a csorda.

Ez a vadászati módszer nem mindig jár azonos sikerrel; mert miután az indiánok fáradtságosan megépítették a rejtékhelyeket, és elhelyezték a rudakat stb., a szarvasok néha más irányba indulnak, mielőtt a nők és a gyermekek körülvehetnék őket. Más esetekben láttam, hogy tizenegyet vagy tizenkettőt is megölnek egy nyílzáporral; és ha löfegyveresek is részt vesznek ezeken az alkalmakon, akkor mindig a többi indián után állítják őket, hogy leöljék azokat a szarvasokat, amelyek megmenekültek az íjászoktól. Ilyen módon több mint húsz jó szarvast láttam megölni egyetlen – ahogy ez nevezhető – oldaltámadással.

Bár az északi indiánokról el lehet mondani, hogy a nyár folyamán nagyszámú szarvast ölnek meg ilyen módon, mégis olyannyira elvesztették az íjjal és nyíllal való lövés mesterségét, hogy sohasem ismertem olyat közülük, aki csak ezekkel a fegyverekkel meg tudta volna ölni a szarvast, jávorszarvast vagy bölényt a szokásos, vándorló és vegyes vadászmoddszerrel. A déli indiánok [*Southern Indians*], bár sokkal régebben használnak löfegyvert, sokkal jobban értenek eredeti fegyvereikhez, az íjhoz és a nyílhoz.

[...]

Az északi indiánok által lakott földterület nagyon kiterjedt, az északi szélesség ötvenkilencedik fokától a hatvannyolcadik fokáig terjed; és keletről nyugat felé több mint ötszáz mérföld széles. Délen a Churchill-folyó határolja; nyugaton az atapaszok [*Athapuscow*] indiánok földje; a Kutjabordájú és a Rézindiánok földje északon; a Hudson-öböl pedig keleten. A föld a vidék egész területén lényegében egyetlen szilárd szikla- és kőmennyiség, és a legtöbb részen nagyon dombos, főleg az erdők között nyugatra fekvő területen. Bár a felszínt a legtöbb helyen vékony mohás réteg fedi, melyet átjárnak a *wee-sa-ca-pucca*, vagyis az áfonya gyökerei, és néhány más jelentéktelen cserje és növény, de alatta általában teljesen hiányzik a talaj, ami bármit képes lenne előállítani, kivéve azt, ami az éghajlatra jellemző. Néhány lápon ugyan többféle fű nő, amelyek növekedése meglepően gyors; de ezt oly szűk kézzel méri a természet, hogy alig elegendő a ludak, hattyúk és más vándormadarak számára tavaszi és őszi vándorlásaik során, miközben vedlenek.

Bár a sok tó és folyó, amelyekkel a terület ezen része bővelkedik, nem ad lehetőséget az őslakosoknak a vízi szállításra, mégis végtelenül előnyös számukra, mivel nagyszámú halat kínálnak mind nyáron, mind télen. Az e részeken fogott fajok csupán a pisztráng, a maréna, a cigányhal, kétfajta márna (amelyet a déli indiánok *na-may-pithnek* hívnak), a menyhal, a csuka és néhány sügérféle. Az első négyet a vidék minden részén lehet fogni, a fás és kopár területeken egyaránt; de a három utóbbit csak nyugat felé, az erdők között fekvő tavakban és folyókban; és bár e folyók egy része a pusztai vidék felé folyik, a három utoljára említett halfajt még a nyári szezonban is ritkán fogják ki az erdők peremén túl.

Van egy fekete, kemény, ráncos moha, amely a sziklákon és a nagy köveken nő ezeken a területeken, és végtelen nagy szolgálatot tesz a bennszülötteknek, mivel

ideiglenes megélhetést biztosít számukra, amikor nem tudnak állati táplálékot szerezni. Megfőzve ez a moha gumiállagúvá válik, és a szájban nyúlósabb a szágónál; moha vagy víz hozzáadásával szinte bármilyen állagúvá alakítható. Olyan ízletes, hogy általában mindenki, aki megkóstolja, megszereti. Rendkívül jó s kellemes bármilyen levesalap sűrítésére, de leginkább akkor értékelik, ha hallében főtt.

[...]

Rövid beszámoló Matonabbeeról, valamint kiváló szolgálatairól, melyeket országának, valamint a Hudson's Bay Company-nak nyújtott

Matonabbee egy északi indián fia volt egy rabszolganótól, akit korábban néhány déli indiántól vásároltak meg, akik prémekkel és más dolgokkal érkeztek a Walesi Herceg Erődjébe. Ezt a házasságot Richard Norton úr, az akkori kormányzó intézte, aki az Erődben és annak közelében tartotta őket ugyanazzal a céllal, mint azokat az indiánokat, akiket őrségnek [*Home Guard*] neveztek. Matonabbee valós korát illetően lehetetlen pontosnak lenni, hiszen az errefelé élő őslakosok egyáltalán nem ismerik a betűket vagy a rovás [*hieroglyphics*] használatát, így bár emlékezetük nem kevésbé élénk, mint más nemzeteké, mégsem tudják megőrizni és továbbadni az utókornak valamelyeseménybekövetkeztének pontosidejét. Valóban, kronológiájuk legnagyobb kiterjedése, ha azt mondják: a fiam vagy a lányom ilyen-és-ilyen kormányzó alatt született, és ez az esemény ilyen-és-ilyen személy életében történt (bár az talán már évek óta halott). A valószínűség és néhány megerősítő körülmény szerint azonban Matonabbee ezerhétszázharminchatban vagy ezerhétszázharminchétben született; apja még Matonabbee fiatal korában meghalt, ezért a kormányzó magához vette a fiút, és indián szokás szerint fiaként örökbe fogadta.

Nem sokkal Matonabbee apja halála után, Norton úr Angliába ment, és mivel a fiú nem kapta meg utódjától ugyanazt a figyelmet és felügyeletet, amelyhez hozzászokott Norton úr részéről, apja valamelyik rokona hamarosan elvitte a telepről, így Matonabbee az északi indiánokkal élt, amíg Ferdinand Jacobs úr az ezerhétszázötvenkettedik évben át nem vette a Walesi Herceg Erődjének parancsnokságát; amikor a néhai Norton úrra való tekintettel (aki akkor már meghalt), Jacobs úr megragadta az első kínálókozó lehetőséget arra, hogy visszatartsa Matonabbee-t a telepen, ahol aztán ő volt a vadászati szolgálat alkalmazottja több éven át a Tár-saság néhány szolgálójával egyetemben, különösen a néhai Moses Nortonnal* (az elhunyt kormányzó fiával) és Magnus Johnston úrral.**

Az Erődben és annak közelében való hosszabb tartózkodása alatt nem csoda, hogy a déli indián nyelv tökéletes mesterévé kellett válnia, és némi előrelépést tett az angol nyelvben is. Ebben az időszakban szerzett ismeretet a keresztény hitről; és mindig úgy nyilatkozott, hogy az túl mély és bonyolult ahhoz, hogy ő megértse.

* Később kormányzó.

** A Churchill naszád fedélzetmestere.

Bigott módon hitt az indián szemfényvesztők mesterségében és trükkjeiben, és lehetetlen volt lenyűgözni őt vallásunk bármely részével vagy a déli indiánok vallásával, akik ugyanolyan szilárdan hisznek a másvilágban, mint bármely nép a Nap alatt. De oly jó természetes érzéke volt, és gondolkodása annyira szabad volt, hogy nem gondolta, hogy jogában állna kigúnyolni bármilyen közösséget vallási nézetei miatt. Éppen ellenkezőleg, kijelentette, hogy mindet egyenlő mértékben tiszteletben tartja, de elhatározta, hogy amiként a világra került, úgy is fog eltávozni abból, bárminemű hit megvallása nélkül. A vallástól való ódzkodása ellenére kevés kereszténnyel találkoztam, aki több jó vagy kevesebb rossz erkölcsi tulajdonsággal rendelkezett volna.

Lehetetlen, hogy bárki is pontosabban teljesítse ígéreteit, mint ő tette; az igazsághoz és az őszinteséghez való szigorú ragaszkodása díszére vált volna a leginkább megvilágosodott és hithű kereszténynek is, miközben jóindulatát és az egész emberi faj iránti egyetemes emberiségét* – képességei és életmódja határain belül – nem múlhatta felül a legkiválóbb ma ismert személyiség sem; és többi jó tulajdonságának tetejébe egy kivétellel ő volt az egyetlen indián, akit valaha is láttam, aki sosem hátráltatta vagy rágalmazta felebarátait.

Termetre Matonabee az átlagos fölött volt, közel hat láb magas;** és azzal a kivétellel, hogy a nyaka rövid volt (bár nem nagyon), az egyik legjóképűbb és legarányosabb felépítésű férfi volt, akit valaha láttam. Arcszíne sötét volt, mint a többi északi indiánnak, de nem torzította el az a nevetséges szokás, hogy az orcát megjelölik három vagy négy fekete vonallal. Arcvonásai szabályosak és kellemesek voltak, mégis annyira határozottak és kifejezőek, hogy elméjének teljes képét mutatták; amit sohasem kívánt elrejteni, mivel soha nem akart senkit becsapni vagy megtéveszteni. A beszélgetésben könnyed, élénk s kellemes volt, de rendkívül szerény; asztalnál viselkedésének nemességét és eleganciáját a világ vezető személyiségei is megcsodálhatták volna; egy francia élénkségéhez és egy angol őszinteségéhez társította egy török komolyságát és nemességét, s mindez oly szerencsésen vegyült össze

* Itt meg kell jegyezmem, hogy amikor 1771 júliusában háborúba mentünk az eszkimókkal a Copper folyónál, az egyáltalán nem az ő javaslata volt: éppen ellenkezőleg, a honfitársai kényszerítették bele. MERT hallottam, hogy azt mondta, hogy amikor először meglátogatta a folyót I-dot-le-aza társaságában, több eszkimóval is találkozta; és nem gyilkolták meg őket, hanem nagyon barátságosak voltak velük, és kis ajándékokat adtak nekik azokból a tárgyakból, melyektől meg tudtak válni, és amelyek amazok számára a leghasznosabbak lehettek. Több mint valószínű, hogy az a két vasdarab, amelyet ott találtak a zsákmány között, amikor én ott voltam, ezeknek az ajándékoknak a részét képezte. Néhány hosszúkas gyöngyöt is találtak ezeknél az embereknél, nagymértékben különbözöket bármely olyantól, amelyet a Hudson's Bay Company valaha is küldött az öbölbe; úgyhogy az egyetlen elgondolható út, amelyen ezek eljuthattak ide, hogy ezek az eszkimók kapcsolatba kerültek valamelyik törzsükkel, akik a Davis-szorosban a dánokkal kereskedtek. Nagyon valószínű azonban, hogy a gyöngyök sok kézen átmentek, mielőtt elérték ezt a távoli helyet. Ha a Davis-szorosbeli eszkimókkal közvetlen kapcsolatban álltak volna, akkor természetes lenne az az elvárásunk, hogy nem lenne olyan kevés vasuk, mint amennyire szemlátomást volt; a távolság azonban túl nagy ahhoz, hogy ezt elképzelhessük.

** Láttam két északi indiánt, akik hat láb három hüvelyk magasak voltak; és egyet, aki hat láb négy hüvelyk volt.

sze, hogy társaságát és beszélgetését mindenki számára kellemessé tette azok közül, akik értették az északi vagy a déli indián nyelvet, az egyedüli nyelveket, amelyeken Matonabbee beszélgetni tudott.

Nagyon szerette a spanyol borokat, bár soha nem ivott túl sokat; s mivel nem fogyasztott tömény szeszeket, se tetszőlegesen jó minőségűeket, se keverteket, ezért mindig a maga ura maradt. Mivel senki sem mentes a gyengeségektől, természetes azt feltételezni, hogy emberként neki is voltak ilyenek; de legfeljebb féltékenységgel vádolhatnám meg, ami néha az emberiség határainak átlépésére kényszerítette.

Már fiatal korában olyan tehetséget mutatott, amely megfelelt a legnagyobb feladatnak, amelyet egy indiántól egyáltalán elvárhatunk. Ennek megfelelően Jacobs úr, a Walesi Herceg Erődjének akkori kormányzója még Matonabbee ifjúkorában felkérte őt nagykövetnek és közvetítőnek az északi indiánok s az atapaszki törzs között, akik addig mindig háborúban álltak egymással. E követség során Matonabbee nemcsak a lehető legkiválóbb és legmegbízhatóbb képességekről tett tanúbizonyosságot, hanem bizonyágát adta annak is, hogy széles körű ismeretei vannak minden olyan előnyről, amelyek mindkét törzs számára megmutatkoznának, ha teljesen felhagynának az ellenségeskedéssel; és időnként olyan személyes bátorságot és nagylelkűséget mutatott, amit ritkán lehet megtalálni nála jobb helyzetű és magasabb rangú személyek között.

Még be sem hatolt az atapaszki indiánok területére mélyen, amikor több lakott sátorhoz jutott; és nagy meglepetésére ott találta Keelshies kapitányt⁴⁹ (a jelen naplóban gyakran említett személyt),⁵¹ aki éppen fogoly volt családjával s néhány barátjával együtt, kiknek sorsa akkor még nem dőlt el; de Matonabbee közbenjárása révén Keelshies-t és néhány más személyt szabadon engedtek (bár előbbi elég fiatal volt ahhoz, hogy utóbbi fia lehessen), Keelshies ingóságainak és minden (szám szerint hat) feleségének elvesztése árán. Matonabbee nemcsak ottmaradt a helyszínen, miután Keelshies és kis csoportja engedélyt kapott a távozásra, hanem előrenyomult az atapaszki terület szívéig, hogy személyesen tanácskozzék az ott élők vezetőinek mindegyikével vagy legtöbbszörrel. Minél távolabb ment, annál több alkalma volt a merészségre. Egyszer e vadak [*savages*] őt sátrához érkezett, melyekben összesen tizenhat férfi tartózkodott, feleségeik, gyermekeik és szolgálai mellett, miközben ő maga teljesen egyedül volt, eltekintve egy feleségétől és egy szolgálaitól. A déli indiánok, akik megbízhatatlanok, és észrevehetően kedvesebbek, amikor valami galádságon törnek a fejüket, úgy tűnt, szívesen fogadták, látszólagos elégedettséggel fogadták el javaslatát a békéről és a kiengesztelődésről, egyetértésük jeleként pedig sorjában mindegyik sátor ünnepséget vagy szórakozást rendezett ugyanazon az estén, és mind meghívta őt; de megbeszélték, hogy az utolsó lakomán meggyilkolják. Ő azonban olyan tökéletes mestere volt a déli indián nyelvnek, hogy hamarosan felfedezte a tervüket, és azt mondta nekik, hogy nem ellenségként jött, de ha az

⁴⁹ *Denesuline* őslakos, aki Matonabbee-hez hasonlóan az Erőd alkalmazásában állt. 50

⁵⁰ Ugyanez a személy volt a Walesi Herceg Erődjében, amikor a franciák 1782. augusztus 8-án megérkeztek, és látta, hogy lerombolják az Erődöt.

életére törnek, akkor bizonyos, hogy drágán fogja adni az életét. Ezt hallva egyesek intézkedtek, hogy a szolgáját, a fegyverét és a hótalpát (mert tél volt) hozzák a sátorba, és tartásáig vissza; de ő felugrott ülőhelyéről, megragadta a fegyverét és a hótalpát, s kiment a sátorból, azt mondván nekik, hogy ha bántalmazni akarják, akkor az a megfelelő hely, ahol láthatja az ellenségét, és nem áll fenn az a veszély, hogy gyáván hátba lövik. „Biztos vagyok benne – mondta –, hogy kettőt vagy hármat megölnék közületek, és ha úgy döntötök, hogy ilyen áron vásároljátok meg az életemet, most van itt az ideje; ellenkező esetben azonban engedjétek el minden további erőszak nélkül.” Erre azt mondták neki, hogy szabadon elmehet, azzal a feltétellel, hogy otthagyja szolgáját; de ő ezt nem fogadta el. Aztán berontott a sátorba, és két embertől erővel elvette a szolgáját; amikor úgy találta, hogy nincs további veszély, elindult visszafelé a saját országának határához, majd onnan a telepre.

Az ezt követő évben ismét felkereste az atapaszk területet nemzetének nagyszámú válogatott embere kíséretében, akik annyival többen voltak a déli indiánok kis csoportjainál, amelyekkel találkoztak, hogy tiszteletet parancsoltak, bárhová is mentek; és miután bejárták az egész területet, és beszélgettek az összes főemberrel, a béke és a barátság szemlátomást helyreállt. Így amikor a tavasz előrehaladt, az északi indiánok elkezdtek szétszóródni, és a pusztai vidéken kelet felé húzódnak; de Matonabbee és még néhányan úgy döntöttek, hogy a nyarat atapaszk területen töltik. Amint a déli indiánok tudomására jutott ez a terv, és úgy látták, hogy az északi indiánok száma ennyire lecsökkent, nagyobb számban követték és zaklatták őket egész nyáron azzal a céllal, hogy meglepjék és megöljék őket alvás közben; és ezzel a céllal kétszer is megközelítették sátraikat ötven yardnyira. De Matonabbee azt mondta nekik (mint egyedül is tette), hogy bár csak kevesen vannak, mindannyian elhatározták, hogy a lehető legdrágábban adják az életüket; amire a déli indiánok válasz nélkül visszavonultak; mert ezen a vidéken egyetlen indiánnak sincs bátorsága szembenézni ellenségeivel, ha azok várják őket, és felkészülten néznek szembe velük.

Mindezen akadályok és nagy veszedelmek ellenére Matonabbee ezután még évekig bátran és határozottan látogatta az atapaszk indiánokat; míg végül békés hajlandóságának állandó kimutatása és az itteni indiánoknak tett jószolgálatok hosszú sora révén – cserébe azok árulásáért és megtévesztő viselkedéséért – örömet lett nemcsak a tartós béke egyetlen eszköze, hanem a kereskedelem és a kölcsönös érdeklődés megalapozója is a két nemzet között.

Miután elvégezte ezt a nagyszerű munkát, meggyőzték róla, hogy föl kell keresnie a Coppermine folyót egy híres vezető társaságában, akit *I-dat-le-axa* néven ismertek; és e két ember beszámolója alapján javasolta a néhai Moses Norton úr a Hudson's Bay Company-nak ezerhét-százhatvankilencben, hogy szervezzenek utat erre a vidékre. Ezerhét-százhatvenben öt alkalmazták az expedíció fő vezetőjének; s ezt ő nagyobb pontossággal végezte el, és nagyobb megelégedésemre, mint talán bármely más indián tette volna abban az egész országban. Amikor visszatért az Erőd-be ezerhét-százhatvenkettőben, az egész északi indián nemzet vezetőjévé tették; és amíg csak élt, továbbra is nagyszerű szolgálásokat tett a Társaságnak azáltal, hogy

nagyobb mennyiségű prémet hozott a telepre a Churchill folyótól, mint bármely más indián valaha is tette vagy tenni fogja. Utolsó látogatása a Walesi Herceg Erődjében ezerhét-száznyolcvankettő tavaszán történt, és azt tervezte, hogy megismétli azt a következő télen; de amikor meghallotta, hogy a franciák megsemmisítették az Erődöt, és elhurcolták a Társaság összes szolgáját, többé már nem volt önmaga, hanem megragadta a lehetőséget, amikor senki sem gyanította a szándékát, és felakasztotta magát. Ez annál is inkább különös, mivel ő az egyetlen északi indián, aki tudomásom szerint maga vetett véget saját létezésének. Ennek az embernek a halála nagy veszteséget okozott a Hudson's Bay Company számára, és egy igen szomorú esemény kísért: nem kisebb tragédia, mint hat felesége és négy gyermeke halála, akik ugyanazon a télen halálra éheztek, ezerhét-száznyolcvanháromban.

*Susztá Laura fordítása*⁵²

Rezümé

Samuel Hearne (1745–1792) 1772-ben érte el a Csendes-óceán partvidékét, feltárva ezzel a Coppermine folyó partvidékét. Útját és megfigyeléseit az A Journey from Prince of Wales's Fort in Hudson's Bay to the Northern Ocean in the Years 1769, 1770, 1771, 1772 (1795) című művében jegyezte le. Jelen tanulmányban Samuel Hearne és műve bemutatása mellett megvizsgálom az őt kísérő denesuline őslakos törzs életkörülményeit is a 18. században, különös tekintettel Hearne legfontosabb adatközlője, Matonabee denesuline őslakos életére. A tanulmány végén a forrásból fordítás olvasható.

Kulcsszavak

Samuel Hearne, Matonabee, denesuline, 1771–1772, Coppermine, Kanada

Abstract

Samuel Hearne (1745–1792) had reached the coastline of the Northern Pacific Ocean in 1772, and he recorded his journey and his observations in his work titled A Journey from Prince of Wales's Fort in Hudson's Bay to the Northern Ocean in the Years 1769, 1770, 1771, 1772 (1795). In the present study, in addition to presenting Samuel Hearne and his work, I analyze the living conditions of the Denesuline, an Aboriginal tribe helping Hearne on his way and, especially, his chief native associate, Matonabee and his life story. At the end of the study, a translation from the source is provided.

Keywords

Samuel Hearne, Matonabee, Denesuline, 1771–1772, Coppermine, Canada

⁵² Az eredetivel összevetette Vassányi Miklós.